

УДК 347

М.М. МІКУЛІНА, канд. юрид. наук, доц.,
Національна академія СБ України

ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИВАТНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Ключові слова: особа, особисте життя, приватність

Однією з проблем щодо застосування положень чинного цивільного законодавства у сфері особистих немайнових прав фізичних осіб є диференціація учасників цивільних правовідносин. У ст.1 Цивільного кодексу України законодавцем проголошено рівність змісту та обсягу прав учасників цивільних правовідносин. Для забезпечення публічного інтересу у приватних відносинах згідно зі ст.2 ЦК України визнаються суб'єкти публічного права. До того ж, статтею 81 ЦК України встановлено особливості створення та специфіка правового статусу юридичних осіб публічного права, а також на цих осіб у цивільних відносинах поширюються положення ЦК України (ст.82 ЦК України). Отже, можна припустити, що насправді відсутнє чітке розмежування сфер та інтересів фізичної особи.

Деякі науковці досліджували певною мірою питання, дотичні до понять «публічна» і «приватна» особа, звертаючись до міжнародних правових актів (Л. Опришко, О. Жуковська, П. Круг), а також проблеми «особистого життя особи» (М. М. Малейна, І. Л. Петрухін, Л. О. Красавчикова). Нашою метою є визначення, класифікація та характеристика приватностей фізичної особи як таких, що забезпечуються Службою безпеки України, та уможливають ефективність їх захисту, сприятимуть унеможливленню їх порушення.

Насамперед необхідно розмежувати сферу поведінки фізичної особи із наміром задоволення приватного інтересу, а саме поза та не у зв'язку із виконанням публічних функцій, і коли така особа буде здійснювати особисті немайнові права у публічній сфері з метою

задоволення публічного інтересу. Звідси впливає необхідність запровадження поняття «фізичної особи публічного права». Важливість уведення в обіг цього поняття активно обговорюється науковцями (П. Круг, О. Жуковська та ін.). Л. Опришко зазначав, що Європейський Суд з прав людини «не дає визначення терміна «публічна особа» та не вказує на притаманні цим особам ознаки. Однак, вирішуючи питання про порушення права на приватне життя... обов'язково розглядає питання про статус особи, визначаючи, чи є вона «публічною». Відмінність між поняттями «публічна» і «приватна» особа, на думку С. Шевчука, зумовлена такими чинниками, як: а) публічні особи виконують функції щодо здійснення державної влади; б) посадові особи дають згоду на зайняття відповідальних посад; в) публічна особа є об'єктом постійної суспільної уваги та ін. [1, с.21].

Спостерігається певна «юридична роздвоєність» фізичної особи, тобто надзвичайно важливо віднайти ту чітку межу, що представляє фізичну особу як реалізатора приватних прав та інтересів і – публічних. Останній критерій переважно застосовують (як свідчить практика Європейського суду з прав людини) стосовно сфери публічної діяльності особи як політика, держаного службовця тощо. Отже, для визначення поняття «фізичної особи публічного права» необхідними є такі критерії, як належність до числа: а) посадових чи службових осіб органу державної влади, органу місцевого самоврядування; б) інших осіб при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства; в) осіб з делегованими повноваженнями.

З позиції діяльності СБ України у публічній сфері стосовно, зокрема, фізичних осіб, треба розглядати її як юридичну особу публічного права, тобто «юридичну особу, створену незалежно від волі приватних осіб, як правило для здійснення спеціальних функцій, не обумовлених її участю у цивільному обігу» [2, с.136]. Ще зауважимо, що однією з проблем участі у цивільному судочинстві юридичних осіб публічного права вважають плутанину та змішування

понять при вирішенні питання, вважати орган влади юридичною особою чи суб'єктом цивільного права. На нашу думку, якщо предметом спору є цивільні права, то слід виходити з положення ст.82 Цивільного кодексу України про те, що в цивільних відносинах юридичні особи публічного права мають рівний статус з іншими учасниками цивільних відносин (у нашому контексті з фізичними особами з приводу їхніх особистих немайнових прав). «Коли юридична особа публічного права виступає стороною у справі, то інтереси, які вона захищає, як правило, виходять за межі її власних інтересів як юридичної особи, бо вона представляє у суді інтереси держави..., а у деяких випадках – також для захисту власних інтересів» [3].

Фізичною особою є людина як учасник цивільних відносин (ст.24 Цивільного кодексу України); громадянин України, іноземець чи особа без громадянства. Особа – це окрема людина, індивід; людська індивідуальність, особистість [4, с.492]. Особистість – соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин. Поняття «особистість» характеризує суспільну сутність людини, пов'язану із засвоєнням різноманітного виробничого і духовного досвіду суспільства. Ознаками, які характеризують особистість, є: а) розумність (визначений рівень інтелектуального розвитку); б) відповідальність (рівень розвитку почуття відповідальності, вміння керувати поведінкою, аналізувати свої вчинки і відповідати за них); в) свобода (здатність до автономної діяльності, прийняття самостійних рішень); г) особиста гідність (визначається рівнем вихованості, самооцінки); г) індивідуальність (несхожість на інших). Визначальними рисами особистості вважаються неповторні фізичні якості, психічні процеси, темперамент, риси характеру, здібності, потреби, інтереси.

«Особистий» визначається як той, який: а) є власністю окремої особи, безпосередньо належить їй; б) безпосередньо стосується якої-небудь особи, пов'язаний з нею; виражає

індивідуальні особливості; в) здійснюється безпосередньо, не через інших осіб [5, с.861].

Поняття «особисте життя» представлене, зокрема, як: сфера індивідуального способу задоволення матеріальних та духовних потреб людини при загальній її обумовленості суспільним життям; сукупність взаємних відносин громадян, що зумовлені особистими приязнями, почуттям симпатії, кохання, дружби та іншими сокровенними почуттями людини [1, с.29]. На думку М.М. Малеїної, поняттям «особисте життя» охоплюється все те, що не охоплюється поняттям «публічне», «...таємницю приватного (особистого) життя складають відомості про певну людину, які не пов'язані з її професійною чи суспільною діяльністю, та ті, що оцінюють її характер, зовнішній вигляд, здоров'я, матеріальний і сімейний стан, спосіб життя, певні факти біографії, а також її стосунки з рідними, друзями, знайомими тощо» [6, с.153]. І.Л. Петрухін ототожнюючи «особисте» і «приватне» життя, вважає, що особисте життя – це життєдіяльність людини в особливій сфері сімейних, побутових, особистих, інтимних відносин, які не підлягають контролю держави, громадських організацій та громадян. Цим поняттям автор охоплює свободу усамітнення, роздумів, контактів з іншими людьми чи утримання від таких, свободу висловлювань та таємницю житла, щоденників, інших особистих записів, переписку, поштові відправлення, телеграфні та інші повідомлення, зміст телефонних та інших переговорів, таємницю усиновлення, гарантовану можливість довірити свої особисті та сімейні таємниці священику, лікарю, адвокату, нотаріусу без небезпеки розголошення цих відомостей та ін. [1, с.29–30]. Змістом особистого життя вважаються й відомості про осіб, об'єкти, вчинки людини, що мають конфіденційний, довірчий характер і не підлягають загальному розголошенню; охороняються традиціями, нормами моралі та законом; які підлягають розголошенню тільки у суворо визначених законом випадках обмеженому колу осіб.

Основними сторонами «особистого життя» фізичної особи Л.О. Красавчикова вважає: «інтимну» – визначає її індивідуальність; «побутову» – звичай повсякденного життя; «сімейну» – стосунки у сім'ї; «майнову» – порядок, характер користування речами; «культурну» – освоєння людиною досягнень культури; «організаційну» – встановлення розпорядку дня, обрання місця роботи чи навчання; «санітарно-гігієнічну» – особиста гігієна; «оздоровлювальну» – дії, спрямовані на підтримання здоров'я; «дозвільну» – відпочинок та розваги; «комунікаційну» – неформальні зв'язки з друзями, знайомими тощо [7]. І інші автори (Г.Б. Романовський, І.М. Хужокова) зазначають, що сторін особистого життя фізичної особи може бути нескінченна кількість, а отже неможливо дати вичерпне визначення поняття «приватне життя» через багатоманітність предмета.

Зважаючи на це, зазначимо, що формування повноцінної охорони приватного інтересу фізичної особи та забезпечення її від втручання із зовні повинні починатися із формування нового особистого немайнового блага – приватності. Особливостями повноважень права фізичної особи на приватність є те, що: 1) за фізичною особою визнається право на приватність, особа сама визначає її зміст та обсяг; 2) особа має повноваження на забезпечення недоторканності приватності; 3) повноваження спрямовані на забезпечення таємниці приватності.

Однак, з правом особи на приватність конкурують інтереси національної та громадської безпеки, економічного добробуту держави, запобігання злочинам, захисту здоров'я та моралі, захисту прав і свобод інших людей. «Правова конкуренція інтересів особи, що полягає у захисті приватності інформації персонального характеру, – з одного боку, і суспільства – у обробці персональних даних, – з іншого, покладає на державу зобов'язання щодо визначення, встановлення та підтримання балансу цих інтересів» [8, с.16].

П.М. Кузьменко, досліджуючи особисті конституційні права і свободи людини і громадянина в діяльності Служби безпеки Укра-

їни, розмежував їх на: 1) право невтручання і недоторканності, тобто такими є основні права і свободи, основним покликанням яких є захист і реалізація можливостей особи у сфері особистого (приватного) життя особи, а також збереження конфіденційності стосунків, у які особа вступає впродовж своєї життєдіяльності; 2) право самореалізації, тобто особисті права і свободи, які призначені захищати й реалізовувати можливості особи у сфері самовизначення стосовно себе, інших осіб та середовища, яке її оточує. До першої групи автор відносить право на недоторканність житла, таємність листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на невтручання в особисте і сімейне життя, до другої – право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, свободу світогляду і віросповідання [9].

Аналізуючи оперативно-розшукову діяльність, здійснення якої передбачено Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», можемо констатувати право оперативних підрозділів на: здійснення аудіо-, відеоконтролю особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж; накладання арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки; здійснення спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця; здійснення установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. Проведення оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами СБ України (згідно із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»), яка може порушити право людини на приватність, не допускається без достатніх підстав, тобто без наявності достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів.

Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» з метою гарантування законності при проникненні до житла громадянина

без його згоди передбачено, що негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль місця, аудіо-, відеоконтроль особи, спостереження за особою, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу проводяться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором. Ці заходи застосовуються винятково з метою запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо.

Необхідно зауважити на тому, що основні підстави та умови проведення оперативно-розшукової діяльності СБ України можна звести до наступного: 1) оперативно-розшукова діяльність ґрунтується на принципах законності та дотримання прав і свобод людини й громадянина та здійснюється лише спеціально визначеним у Законі правоохоронними органами і передбаченими у їх структурі оперативними підрозділами (належний суб'єкт); 2) заборонено приймати рішення про проведення оперативно-розшукових заходів за відсутності підстав, передбачених ст.6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»; в) обмеження передбачених законодавством України гарантій приватності можливе лише з дозволу слідчого судді; г) у випадках порушення прав і свобод фізичної особи, а також, якщо причетність до правопорушення особи стосовно якої здійснювалися оперативно-розшукові заходи, не підтвердились, держава, в особі правоохоронного органа, зобов'язана поновити порушені права і відшкодувати завдану шкоду; г) відомості щодо приватного життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберіганню не підлягають і повинні бути знищені; за пе-

редачу і розголошення таких відомостей передбачена юридична відповідальність; д) заборонено застосування технічних засобів, психотропних, хімічних та інших речовин, які пригнічують волю або задають шкоду здоров'ю людині чи навколишньому середовищу.

Зважаючи на ці підстави, а також умови проведення та санкціонування, оперативно-розшукові заходи пропонується поділити на заходи, для здійснення яких необхідні: 1) ухвала слідчого судді; 2) рішення слідчого, узгоджене з прокурором; 3) рішення прокурора.

Ураховуючи зазначене, а також різноманітність проявів приватності можна виокремити такий перелік повноважень права на приватність фізичної особи – це можливість (евентуальність): а) мати приватність (бути носієм цього особистого немайнового блага і мати його у порядку, передбаченому законом); б) визначати межі приватності (самостійно, на власний розсуд здійснювати життєдіяльність поза межами виконання публічних функцій); в) ознайомлювати з фактами, планами та іншою інформацією особистого життя (ця позиція може обмежуватися у випадках, передбачених законом); г) дозволяти чи забороняти втручання у приватність (можливість/неможливість, час і межі втручання; законне/незаконне втручання); г) зберігати у таємниці зміст і обсяг приватності (право на нерозголошення та право вимагати від інших осіб, яким відома така інформація, нерозголошення цих відомостей); д) цивільно-правового захисту.

Визначення, класифікація та характеристика приватностей фізичної особи як такі, що забезпечуються Службою безпеки України, стануть запорукою ефективності їх захисту та сприятимуть унеможливленню їх порушення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проблеми здійснення та захисту особистих немайнових прав фізичної особи в умовах євроінтеграції : зб. наук. матеріалів круглого столу (м. Хмельницький, 12 жовтня 2007 р.). – Тернопіль : Вид-во «Підручники і посібники», 2007. – 238 с.

2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : У 2 т. Т. 1 / за відп. ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 832 с.

3. Рябченко Ю. Участь юридичних осіб публічного права у цивільних процесуальних правовідносинах (на прикладі органів державної влади та місцевого самоврядування) / Ю. Рябченко // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 10. – С. 57–59.

4. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. Т. 1 / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2008. – 926 с.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

6. Малеина М. Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита / М. Н. Малеина. – М. : МЗ-ПРЕСС, 2001. – 244 с.

7. Красавчикова Л. О. Личная жизнь граждан под охраной закона / Л. О. Красавчикова. – М. : Юрид. лит. , 1983. – 160 с.

8. Пазюк А. В. Захист прав громадян у зв'язку з обробкою персональних даних у правоохоронній діяльності: європейський досвід і Україна. – К. : МГО «Прайвесі Юк-рейн», 2001. – 260 с.

9. Кузьменко П. М. Забезпечення правомірності обмеження особистих конституційних прав і свобод людини в діяльності СБ України : посібник / П. М. Кузьменко. – К. : Алефа, 2003. – 64 с.

Микуліна М. М. Про забезпечення приватності фізичної особи / М. М. Микуліна // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 698–702 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13mmpfo.pdf>

Розглядаються класифікація та характерні ознаки приватностей фізичної особи, які забезпечуються Службою безпеки України. Розмежовуються поняття приватної та публічної особи, вибудовується ланцюжок від особи, особистості до особистого життя фізичної особи та права її на приватність.

Микуліна М.М. Об обеспечении приватности физического лица

Рассматриваются классификация и характерные признаки приватностей физического лица, обеспечивающиеся Службой безопасности Украины. Разграничиваются понятия частного и публичного лица, выстраивается цепочка от лица, личности до личной жизни физического лица и права его на приватность.

Mikulina M.M. On the Privacy of an Individual

With classification and characteristics of individual privacy that is provided by the Security Service of Ukraine deals. Delineated the concept of private and public person, builds a chain from the person of the individual to privacy and individual rights of privacy.